

Mans Kross

Maima Grīnberga

JĀNAM
KROSAM
100

Jānam Krosam patiesībā nebūtu vajadzējis kļūt par Manu Krosu. Vismaz darba ziņā gan ne. Tad, kad es sāku nodarboties ar tulkošanu, tātad 90. gadu vidū, latviešu valodā jau būtu vajadzējis būt iznākušai gandrīz visai viņa daiļradei. Ideālā variantā.

Tomēr realitāte bija un ir cita. 1978. gadā iznāca noveļu krājums “Ar Klio acīm” Džuljetas Plakidis un Annas Žīgures tulkojumā. Tikai sešus gadus vēlāk nekā oriģināls. Taču tad iestājās 21 gadu ilga pauze, kuras laikā līdz lasītājiem nonāca tikai divu Krosa darbu tulkojumi presē: garstāsta “Debesu akmens” fragments 1981. gadā (tulk. Tamāra Vilsons) un Rūtas Karmas tulkotais stāsts “Diena, kad atveras acis” 1987. gadā. Un tikai 1999. gadā iznāca pirmais latviski tulkotais Jāna Krosa romāns “Ķeizara trakais”. Reizēm fantazēju, kāds iespajds šīs grāmatas tulkojumam būtu varējis būt, piemēram, 1980. gadā un kā tā radītais efekts – jo tāds vienkārši nevarētu nebūt – veicinātu drīzu Krosa pārējo darbu tulkošanu, pastiprinātu viņa recepciju un pazīstamību... Iespējams, ka iemesls, kāpēc tā nenotika, ir banālāks par banālu. 1986. gadā laikrakstā “Literatūra un Māksla” publicēta Annas Žīgures intervija ar igauņu rakstnieku Ilo Tūliku, un ievadā ir arī šādi Annas vārdi: “Toties Jāna Krosa “Ar Klio acīm” mūsu veikalu plauktos stāv joprojām, bet citās zemēs viņš ir viens no visvairāk lasītajiem mūsdienu igauņu rakstniekiem.” Tātad kopš tulkojuma iznākšanas bija pagājuši jau 8 gadi... Kā mēs zinām, padomju laikā labas grāmatas no letēm parasti pazuda zibenīgi, un arī tirāža 30 000 nebija nekas tam laikam ārkārtējs. Vai latviešu lasītājs bija sistis ar aklumu? Baidos, ka jā. Vismaz gauži sev nodarīja gan. Jo, lai arī es uzskatu, ka Krosa darbi ir sarakstīti tā, lai būtu saistoši un interesanti arī mūsdienu un nākotnes lasītājam, tomēr tieši tajā laikā un situācijā tiem varēja būt īpašs efekts. Tiesa, arī citās brālīgo republiku valodās, izņemot krievu, Kross gandrīz nemaz nav tulkots. Rekordisti ir somi, kas, pirmo tulkojumu izdevuši 1982. gadā, nu jau ir iztulkojuši visu Krosa prozu, nosaukumu kopā ir 18, un vairākiem ir atkārtoti izdevumi. Vācu valodā kopš 1974. gada ir 10 darbi, krievu

valodā kopš 1973. gada – 10, zviedru valodā kopš 1973. gada – 8, angļu valodā kopš 1983. gada – 7, holandiešu kopš 1992. gada – 6, tikpat kopš 1989. gada arī franču valodā. 2

Tā kā vismaz vēl nesen veikalos bija arī 2012. gadā izdots Krosa dižromāna “Stūrgalvības hronika” tulkojums, varētu jautāt, vai latviešu lasītājam Kross patiešām nebija un nav vajadzīgs. Arī tas nebūs tiesa. Jo “Ķeizara trakā” tulkojumu izpirka diezgan ātri, un dzejniece Inese Zandere nav vienīgā, kas Krossu krievu tulkojumos alkātīgi lasīja jau padomju laikā. Arī nedaudzās recenzijas Latvijas presē par Krosa darbu tulkojumiem visas ir ļoti pozitīvas. Guntis Berelis, 2002. gadā reflektējot par “Lidojuma uz vietas” tulkojumu, rakstīja: “Bez viņa [Krosa] domājošās klātbūtnes pasaule kļūtu krietni pieticīgāka.”

Iespējams, kaut kas jau ir nokavēts, un vieniem Kross un viņa valoda mūsdienās ir par sarežģītu, savukārt citiem viņa stils – par vecmodīgu. Skaidrs, ka mēs neatkārtosim somu rekordu, taču vismaz vienu izlasi, kur apkopot viņa labākie stāsti par lēģera un izsūtījuma tēmām, un vismaz vēl vienu romānu – piemēram, “Pretvēja kuģi” par Naissārē dzimušo pasaulslaveno optiķi Bernhardu Šmidtu (1879–1935) – latviešu lasītāji un literatūras telpa būtu pelnījuši.

Bet, kas attiecas uz “Manu Krossu”, tad personiski mēs pārāk daudz tikušies neesam. Es neatceros, kā un kad mēs iepazināmies (acīmredzot saistībā ar “Ķeizara trakā” tulkošanu), bet 1999. gadā es viņu intervēju. Un esmu viņa un Ellenas Nītas viesmīlību baudījis arī viņu Hiumā vasarnīcā, piedalījusies Krossam veltītos kolokvijos. Mūsu pēdējā tikšanās notika 2006. gadā, marta nogalē, kad apmeklēju viņu kopā ar Inesi Zanderi, kura Jānu Krossu intervēja žurnālam “Rīgas Laiks”, un Kasparu Gobu, kurš fotografēja.

Bet, jā, par “Savu Krossu” tāpat varu runāt drīzāk saistībā ar darba atmiņu, un tie lielākoties ir mazi, emocionāli uzplaisnījumi.

Atceros, kā 1998. gadā, tulkodama “Ķeizara trako”, es nemitīgi brīnījos par to, kā bija iespējams, ka šī grāmata 1978. gadā iznāca un 1984. gadā tika iztulkota krievu valodā. Brīnos joprojām. Un man nepietiek ar skaidrojumu, ka šis romāns labi iekļāvās PSRS akceptētajā dekabrīstu literatūras žanrā.

Atceros, kā tulkojot “Lidojumu uz vietas”, es pirmo apmēram piecdesmit lappušu laikā dusmojos uz Krossu, jo grāmatas sākums šķita neproporcionāli izstiepts un klīrīgs, bet kā pēc tam teksts kļuva man arvien patīkamāks un tulkošana arvien aizrautīgāka, un tad, kad biju nonākusi līdz 33. nodaļai, kurā grāmatas varonis Ullo 1944. gada rudenī, domājams, tukšam ēteram lasa Igaunijas valdības deklarāciju, proti – palīgā saucienus, ko pats iztulkojis angļu valodā, es pirmo reizi savā tulkotājas mūžā sāku pie datora gauži raudāt. Situācijas apraksts bija tik bezcerīgs un mākslinieciski spēcīgs.

Atceros, ka dižromāna “Stūrgalvības hronika” tulkošana bija stipri sarežģīts un interesants uzdevums valodas ziņā. Sēdēju bibliotēkās, izjautāju speciālistus, ekscerpēju onomatopoētisko leksiku no Mīlenbaha–Endzelīna vārdnīcas un tā tālāk. Zināmu stūrgalvību šī grāmata prasa arī no tulkotāja, nenoliedzami. Un atceros, ka brīdī, kad ķēros pie grāmatas beigu tulkošanas, man piezvanīja somu kolēģis Jouko Vanhanens, kurš šo darbu bija tulkojis kādu laiku pirms manis un kuram esmu pateicību parādā par

romāna nosaukumu latviski; tātad Jouko piezvanīja, apjautājās, cik tālu esmu tikusi, un, uzzinājis, ka Epa 3
tūlīt tiksies ar Baltazaru, lietišķi apjautājās, vai es jau raudu...

—

Es melotu, ja līdzīgi Jouko teiktu, ka Jāns Kross ir mana mūža svarīgākais tulkotais autors, tomēr viens no svarīgākajiem viņš ir gan, un es varu būt pateicīga, ka man ir bijusi – un, ja providencei tā labpats, būs – iespēja tulkot viņa darbus.

Mans Kross

Esejas autore Maima Grīnberga
Foto: Gints Ivuškāns / *Punctum*